

Asiantuntijalausunto eduskunnan sivistysvaliokunnalle 2.6.2006

Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko eduskunnalle (VNS 4/2006 vp.)

Tarkastelen koulutuspoliittista selontekoa väestön hyvinvoinnin, hyvinvointipolitiikan ja sosiaali- ja terveydenhuollon näkökulmista. Koulutuspoliittisessa selonteossa on useita myös hyvinvointipolitiikan näkökulmasta perusteltuja ja tärkeitä arviointia ja toimenpide-esityksiä. Erityisen myönteistä on oppimisympäristöjen ja erityisesti perusopetuksen yhteisöjen hyvinvoinnin lisäämisen ottaminen koulutuspolitiikan ydintavoitteiden joukkoon. Kouluyhteisöjen sisäisen väkivallan vähentäminen ja koulutuksesta putoamassa olevien tukeminen liittyvät läheisesti suomalaisen hyvinvointipolitiikan keskeisiin tavoitteisiin lähisuhdeväkivallan vähentämissä ja syrjäytymisen ehkäisemissä. Selonteossa korostetaan koko eliniän kattavaa oppimista ja opiskeluhuollon vahvistamista kaikissa oppimisympäristöissä. Myös nämä arviot ja kannanotot ovat erittäin myönteisiä hyvinvointipolitiikan näkökulmasta.

Tässä yhteydessä kiinnitän huomiota kolmeen yleiseen näkökulmaan, joita pidämme tärkeinä koulutuspolitiikan kehittämiseksi:

- koulutuksen ja hyvinvoinnin vuorovaikutus,
- koulutuksen suhde lasten ja nuorten kehitykseen, ja
- opiskeluhuolto.

Toimitamme myöhemmin erikseen arviomme muutamista koulutuspoliittisen selonteon yksityiskohdista.

Koulutus ja hyvinvointi

Globaalissa tarkastelussa koulutuksen ja väestön hyvinvoinnin yhteys on erittäin selvä ja voimakas. Koulutuksen taso selittää hyvin maiden välisiä hyvinvointieroja ja erityisesti niiden sisäisiä väestöryhmittäisiä eroja. Suomessa koulutus on voimakkain yksittäinen ennenaikaisen kuolleisuuden selittäjä.

Suomen siirtyessä tietoyhteiskuntaan koulutuksen vaikutus väestön hyvinvointiin on monella tavalla kasvamassa. Koulutukseen liittyvät hyvinvointierot ovat viime vuosina lisääntyneet samalla kun väestön keskimääräinen hyvinvointi on lisääntynyt. Tulevaisuuden Suomi tarjoaa erittäin vähän mielekästä työtä niille, joiden koulutusura päättyy perusopetukseen. Yhteiskunnan nopea muutos vaatii elinikäisiä oppimisen valmiuksia ja usein myös kouluttautumista kokonaan uusiin tehtäviin. Koulutuksesta putoamisen vaara ei keskity enää lapsuuteen ja nuoruuteen, vaan on uhkana koko työiän aikana. Koulutuksesta putoaminen vaarantaa elämänkulun kaikissa vaiheissa yksilön ja hänen läheistensä hyvinvointia. Työkyvyn¹ käsitteen rinnalle tulisi nostaa *oppimiskyky*, ja valmiudet sen jatkuvaan ylläpitämiseen ja edistämiseen.

¹ ks. Ilmarinen ym: Työkyvyn moninaisuus. Kirjassa: Goul R. ym. (toim.) Työkyvyn ulottuvuudet. Terveys 2000-tutkimuksen tuloksia. Hakapaino Oy. Helsinki 2006.

Tietoyhteiskunnassa haasteena on aivojen ylikuormitus ja elimistön alikuormitus. Kun tämä yhdistetään kasvavaan informaatiopainoiseen moninaistuvissa elinympäristön ja -yhteisöissä, hyvinvoinnin ja terveyden ylläpitäminen vaatii uudenlaisia tietoja, taitoja ja valmiuksia. Jokaisen yksilön tulisi oppia ylläpitämään ja edistämään hyvinvointiaan ja terveyttään tässä uudessa ympäristössä ja yhä kasvavien ulkoisten paineiden keskellä. Yleissivistyksen ja ammatillisten tietojen ja taitojen oppimisen rinnalle olisi keskeiseksi haasteeksi nostettava *hyvinvointioppiminen*². Moninaistuvassa maailmassa vaaditaan yhä enemmän tietoista hyvinvoinnin rakentamista. Jokainen yksilö oppii hyvinvointia - ja myös pahoivointia - koko elämänsä ajan syntymästä ja jopa jo raskauden ajasta alkaen. Myös lähiyhteisöt ja laajasti ottaen koko yhteiskunta ovat hyvinvoinnin näkökulmasta oppivia organisaatioita. Yksilön elämänsä hyvinvointioppimisen kriittisin vaihe on varhais- ja keskilapsuudessa. Tästä seuraa, että *hyvinvointioppimisen tukemisen tulisi olla varhaiskasvatuksen tärkein ja perusopetuksen tärkeä haaste*. Huomattava osa hyvistä yleissivistävistä ja ammatillisista oppimistuloksista menetetään, jos työelämään siirtyvät nuoret aikuiset eivät samalla ole oppineet ylläpitämään ja edistämään toiminta- ja työkykyään ja laajasti ottaen hyvinvointiaan.

Tässä kehyksessä koulutus ja hyvinvointi ovat sekä itsenäisiä toimintakokonaisuuksia että kuuluvat erottamattomasti yhteen - ehkä vielä kiinteämmin kuin työelämä ja koulutus. Koulutuksen ja hyvinvoinnin yhteisyys on itse asiassa välttämätön, mutta ei tietenkään riittävä edellytys koulutuksen ja työelämän yhteisyyden toteutumiselle. Jos koulutuksen ja hyvinvoinnin rakentava yhteistyö ei toteudu, murenee myös koulutuksen ja työelämän yhteistyön perusta. Kohtuullinen hyvinvointi on oppimisen edellytys ja menestyksellinen eteneminen oppimisessa vahvistaa hyvinvointia - edellyttäen että yleissivistyksen ja ammatillisten tietojen, taitojen ja valmiuksien rinnalla edistytään myös hyvinvointioppimisessa.

Lasten ja lapsiperheiden näkökulmasta viime kädessä tärkeintä on kaiken edellä kuvatun tuen ja toiminnan rakentaminen heidän yleisestä kehityksestään että yksilöllisistä tarpeistaan lähtien. Molempien haasteiden samanaikainen hallinta on erityisen tärkeää lapsuudessa, koska ensinnäkin keskimääräinen kehitys muuttuu nopeastikin yhteiskunnallisten muutosten mukana ja toisaalta merkittävä osa lapsista kasvaa ja kehittyy oman erityisen polkunsu mukaan.

Lapsen kehityksen näkökulmasta toiminnat olisi järjestettävä niin, että jatkuvuutta tuetaan erityisesti niissä vaiheissa, joissa se keskimäärin on tärkeintä. Erityisenä haasteena on murrosikä eli ikävuodet 10 - 14. Lasten varhaistuva biologinen kypsyminen on siirtänyt murrosikää muutaman vuosikymmenen aikana keskimäärin yhden vuoden varhaisemmaksi. Samalla kun yleensä madalletaan nivelvaiheita, olisi erityisesti murrosiässä pyrittävä varmistamaan yhteisöjen ja niiden aikuisten jatkuvuus. Vastaava haaste ajoittuu myös varhaislapsuuden muuttumiseen keskilapsuudeksi. Myös tässä iässä (5 - 8 v.) olisi erityisesti pyrittävä kehitysyhteisöjen ja niiden aikuisten jatkuvuuteen lapsen näkökulmasta.

Keskimääräisen kehityksen ja siihen perustuvien universaalien toimintojen rinnalla näyttää lapsen ja hänen perheensä tarpeisiin vastaavien erityisten tukitoimien jatkuvuus tulevan aikaisempaa tärkeäm-

² Hyvinvointioppimisen tavoite on selvästi kirjoitettu perusopetuslain 2 §:n ensimmäiseen lauseeseen ("Tässä laissa tarkoitettu opetuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja") ja myös 3 §:n säännökseen opetuksen järjestämisestä ("Opetus järjestetään oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja siten, että se edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä.")

mäksi haasteeksi. Hyvinvoinnin ja oppimisen ongelmat kasautuvat yhä selvemmin samoihin perheisiin, joissa vanhemmat ja lapset yhdessä tarvitsevat ja myös kuormittavat erityisen tuen toimintoja. Koulutuksen näkökulmasta varsin ratkaisevat vaiheet ovat ennen lapsen tulemistä koulutusjärjestelmään. Varhaislapsuuden laiminlyönnit lapsen ja hänen perheensä tukemisessa vähentävät lapsen oppimiskykyä perusopetuksen alkaessa ja lisäävät väistämättä erityisen tuen tarvetta koulutuksen aikana. Kun esimerkiksi oppimista vaarantavat pulmat on mahdollista havaita yhä nuorempina - useimmiten jo 3 - 5 vuoden iässä - olisi varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen pyrittävä yhdessä muiden lapsiperheen tukitoimien kanssa jo tässä vaiheessa edistämään lapsen oppimiskykyä.

Mitä tämä merkitsee koulutus- ja hyvinvointipolitiikan käytännöissä? Sektoreiden, tasojen ja ammattikuntien jakamasta toimintajärjestelmästä tulisi mahdollisimman nopeasti siirtyä koulutuksen ja hyvinvointipolitiikan "oppimisekosysteemiseen" toimintasuuntaan, jossa on enemmän yhteisiä kuin eriytyviä haasteita ja tavoitteita. Keskeisenä toiminta-ajatuksen olisi oltava jatkuvuus ja vähintäänkin lapsuuden (0 - 18-v.) kattava jatkumo hyvinvointioppimisen ja koulutuksen näkökulmista. Koulutuksen ja sosiaali- ja terveystalvelujen tulisi yhdessä varmistaa jatkuvuutta erityisesti silloin kun lapsen lähiympäristössä se on hajonnut tai vaarassa hajota. Mitä suurempia oppimisen ja hyvinvoinnin pulmia seuraa lapsen omasta jo ennen syntymää määräytyneestä rakenteesta tai myöhemmästä sairastuminen sitoutuvat seikat tai hänen lähiyhteisöstään sitä tärkeämpää on koulutuksen ja sosiaali- ja terveystalveluiden yhdistyminen lapsen ja hänen perheensä tukemisessa.

Koulutuksen suhde lasten ja nuorten kehitykseen

Vaikka koulutuslaeissa korostetaan hyvinvointitavoitteista ja opetuksen järjestämistä lapsen "ikäkauden ja edellytysten" mukaan, nykyinen koulutusjärjestelmä on varsin hitaasti reagoinut lapsen kehityksen ja laajemminkin lapsuuden ja nuoruuden muutoksiin. Seuraavassa havainnollistetaan näitä ongelmia kolmella esimerkillä.

Varhaislapsuuden ja oppimisen tutkijat ovat osoittaneet, että oppimiskyvyn ja erityisesti sen ongelmien kehityksessä kriittinen vaihe alkaa jo kolmen vuoden iässä. Erityisen tuen tarve voidaan useimmiten havaita 3 - 4-vuotiaana ja lähes poikkeuksetta viimeistään viiden vuoden iässä. Kotimainen tutkimus on tuottanut menetelmiä, joiden soveltaminen vähentää ratkaisevasti esimerkiksi luki-häiriöistä seuraavia oppimisen ja myös hyvinvoinnin ongelmia. Järjestelmien kehityshistoriasta määräytyvät rajat kuitenkin vaikeuttavat ja jopa estävät usein näiden lasten pulmien varhaisen havaitsemisen ja heidän suunnitelmallisen tukemisensa. Lapsille tehdään 3 - 7 vuoden iässä lukuisia terveystarkastuksia neuvoloissa, palvelutarvearvioiteja varhaiskasvatuksessa ja oppimisvalmiuksien ja koulukypsyyden tutkimuksia perusopetuksessa. Tuore selvitys osoittaa, että tarkastusten, arviointien ja tutkimusten menetelmät ovat usein kotikutoisia ja koordinaatio eri sektoreiden kesken vaatimatonta.³

Perusopetus on monista eri syistä jakautunut useimmiten keskellä murrosikää alakouluun ja yläkouluun. Samalla käytännöksi on usein muodostunut 7. - 9.-luokan oppilaiden keskittäminen erillisiin kouluihin. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin tutkijat ovat jo pitkään korostaneet, että tällainen koulurakenne ei ota lainkaan huomioon murrosikäisen lapsen kehitystä ja siitä lähteviä tarpeita. Koulutuspolitiikassa on viime vuosina painotettu yhtenäiskouluperiaatetta ja nivelvaiheiden madaltamista. Toistaiseksi käytännössä nämä tavoitteet ovat toteutuneet vasta hitaasti. Koulurakenteen ja opetussuunnitelman tuot-

³ ks. Rimpelä M. ym. Seulontatutkimukset 3-7 -vuotiaiden lasten terveystarkastuksissa. Stakes. Työpapereita 17/2006.

tama epäjatkuvuus murrosiässä on erityinen vaaratekijä pojille, jotka kypsyvät noin vuoden tyttöjä myöhemmin.

Oppivelvollisuus päättyy edelleen 16-vuotiaana ja sen jälkeen koulutusjärjestelmä jättää ulkopuolelle ne nuoret, jotka erityisesti tarvitsisivat tukea kaikissa oppimisen ulottuvuuksissa. Nykyiset koululait muuttuvat 16. ikävuoden jälkeen järjestelmäkeskeisiksi. Kunnat saavat valtionosuutta silloin, kun nuoret jatkavat toisen asteen koulutuksessa. Se noin 7 - 10 %:n osuus nuorista, joka joko ei jatka opintojaan oppivelvollisuuden jälkeen tai keskeyttää toisen asteen opinnot varsin pian, ei ole minkään suunnitelmallisen tuen piirissä. Tämä aukko koulutusjärjestelmässä periytyy ajalta, jolloin oli tavallista ja mahdollista siirtyä työelämään heti perusopetuksen jälkeen. Tietoyhteiskunnassa tällaisia mahdollisuuksia on erittäin vähän ja voidaan kysyä, onko se kenenkään osalta toivottavaa. Yhteiskunnan kehitystä vastaisi paremmin oppivelvollisuuden jatkaminen 18. ikävuoteen ja kuntien velvoittaminen järjestämään "ikäkauden ja edellytysten mukaista" kaikille nuorille tähän ikään saakka.

Tutkimusprofessori Matti Rimpelä
Stakes/Kuntapalvelut/KHS
050 569 3439; matti.rimpela@stakes.fi